

**Jean-Louis Dessalles, *Către originile limbajului. O istorie naturală a vorbirii.*
Traducere de Alexandru Gafton. Prefață de Alexandru Gafton și Ioan Milică,
Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2017, 589 p.**

Adina Chirilă*

Facultatea de Litere, Istorie și Teologie, Universitatea de Vest, Bd. Vasile Pârvan 4, 300223 Timișoara, România

În zilele noastre, cu greu ar putea fi numită o disciplină care, preocupându-se de vreun aspect al ontologiei viului, să nu pretindă a avea un cuvânt de spus în dubla chestiune a originii și evoluției limbajului, de la biologie pînă la filozofie, de la științele computaționale pînă la arheologie. Chiar științe și domenii ale căror produse intelectuale nu se referă și nu au în vedere comunicarea umană oferă, în ultimele decenii, fragmente de cunoaștere ce înlesnesc ajungerea la adevărul rîvnit de lingvistica evoluționistă, ce se ancorase pînă nu demult, exclusiv și—inevitabil—limitativ, în datele obținute de lingvistica istorică, gramatica constructivistă, semantica cognitivă, psiholingvistica și altele asemenea. Este vorba, în fapt, nu de o deschidere a acelor științe și domenii față de ceea ce pare a fi misterul absolut al speciei umane, ci, dimpotrivă, de o relativ recentă acceptare de către lingvistica însăși a ideii că unele chei de descifrare a lui pot fi deduse ori îmbunătățite prin analiza evidențelor ce țin de evoluția biologică, de modificarea capacității cerebrale, de evoluția abilităților cognitive și perceptuale, de schimbările sociale, de creșterea complexității sociale și ecologice etc.; și nu neapărat și nu numai la *Homo sapiens*.

Fără îndoială că interdisciplinaritatea extinsă astfel reprezintă șansa obținerii răspunsului la întrebarea—posibil formulată așa—*Cum se face că vorbim?*¹. Valorificarea ei depinde însă de îndeplinirea unei condiții necesare recurente: aceea

a producerii, la fiecare nivel și etapă de investigație, a unor elemente de cunoaștere care să funcționeze ca premise solide pentru etapele următoare și care să diminueze nevoia revenirii asupra unor chestiuni.

Cu *Aux origines du langage. Une histoire naturelle de la parole*², Jean-Louis Dessalles³ are ambiția de a lămuri circumstanțele în care a apărut limbajul uman, ca funcție avantajoasă speciei (și, mai întîi, indivizilor din interiorul ei) și, în consecință, păstrată în procesul selecției naturale. Reușind o teorie originală ce se alătură altora cel puțin la fel de incitante și noi la vremea lor („a schimbului de informații și a cooperării”, „a consolidării relațiilor sociale”, „a negocierii”, „a necesității de a domina grupuri rivale”, „a narării evenimentelor reale și imaginare”, „a lămuririi propriilor idei”, „a limbajului – consecință a inteligenței” ori „a dependenței reciproce între dezvoltarea filogenetică a creierului și cea a limbajului” etc.), Dessalles nu a îndeplinit totuși condiția menționată anterior.

Teza principală a cărții este aceea că limbajul a apărut și a individualizat linia evolutivă umană datorită specificului nișei (politice) în care s-a manifestat omul; *originea limbajului articulat se găsește într-un context dominat de schimbări dramatice la nivelul relațiilor dintre hominizi, provocate probabil de apariția armelor letale și a obiceiului utilizării lor asupra semenilor*⁴.

* Adresă de corespondență: chiriladina@yahoo.com.

¹ Cf. titlul ediției în limba engleză a cărții lui Jean-Louis Dessalles, *Why We Talk: The Evolutionary Origin of Language*. Translated by James Grieve, Oxford University Press, 2007.

² Paris, Hermès Science Publications, 2000.

³ Lucrează în domeniul științelor computaționale și cognitive, în cîmpul cercetărilor ce vizează inteligența artificială; este profesor la École Nationale Supérieure des Télécommunications, Paris (Télécom ParisTech).

⁴ V. și Dessalles (2010a, p. 7–8): “This hypothesis concerning the role of information competence in the protection against surprise killing satisfies all the hypotheses of the FSM [Friendship Signalling Model] model. [...] The need to signal any form of unexpectedness explains in part why lexicon must be large and learned [...]. And most importantly, it explains why individuals feel the urge to be the first to tell about any unexpected event [...]. This first-to-tell behaviour, characteristic of many human conversations, suggests that language may have originated as a way to secure protection. It is reminiscent of alarm calls among primates. Standard CST [Costly

Teoria este expusă în a treia parte a lucrării, *Etologia limbajului* (*Introducere* și cap. 13–17 ale lucrării, p. 425–564⁵); celelalte două—*Locul limbii în istoria speciei noastre* (cap. 1–6, p. 43–238) și *Anatomia funcțională a vorbirii* (cap. 7–12, p. 239–424)—sînt, concomitent, compendii ale unor probleme mai mult sau mai puțin familiare (comunicarea animală, variația lingvistică interculturală, precursorii limbajului uman, modelul funcțional al limbajului etc.) și sinteze critice asupra tezelor anterioare, considerate ca fiind explicații incomplete, eronate ori nefondate (deși—cel puțin unele dintre ele—„seducătoare”, p. 166), „rodul necunoașterii constrîngerilor evoluției” (p. 207)⁶. În opinia autorului francez, referirea la *cooperare*, de exemplu (idee prezentă implicit sau explicit în mai multe teorii și care pornește de la premisa unui schimb onest de informații corecte, de pe urma cărora beneficiază în primul rînd receptorii⁷ lor) nu ține cont de realitatea utilizării limbajului la oameni, i.e., de comunicarea aleatoriu pluridirecționată, de angajarea în conversații futele, de dezinteresul emițătorului în privința identității receptorilor etc.—condiții care nu se armonizează cu principiul utilizat pînă acum de către cercetători, adică al divulgării controlate și selective a informației, din moment ce aceasta este asimilată unui bun dobîndit cu unele costuri. Urmează de aici că „[o]rice expunere evoluționistă a originilor limbajului trebuie să explice de ce, în masa reproductivă, indivizilor care vorbeau le-a mers mai bine decît indivizilor care nu vorbeau (sau care vorbeau mai puțin). În plus, dificil de explicat nu este cum aduce limbajul beneficii ascultătorilor, ci cum aduce beneficii vorbitorilor” (Dessalles, 2010b, p. 852; tr.n., A.C.).

*

Prima parte a lucrării corespunde primei etape în problematizare: „plasarea comportamentului lingvistic în contextul mai larg al evoluției speciilor” (p. 43), însă abia ultimele două capitole se constituie într-un început de argumentație pentru teoria lui

Dessalles. Mai întîi, pe calea analogiei cu alte trăsături naturale, acesta demonstrează, contra tezei „catastrofiste și non-adaptative a limbajului” a lui Chomsky, că acesta nu este rodul hazardului și că se supune cu necesitate acțiunii selecției naturale, din două motive: „1) Prin ceea ce are universal, limbajul poartă, într-o măsură destul de avansată, însemnele unei concepții (*design*). [...] 2) Ar fi dificil să se afirme că—toate celelalte condiții fiind egale—capacitatea lingvistică nu afectează cu nimic reproducerea relativă a indivizilor” (p. 207). Este vorba de un proces de evoluție prin selecție naturală desfășurat la două scări temporale, care se succed și se repetă, și care trec o populație dată prin *macroevoluție* (lentă, discontinuă și nedirecționată) și *microevoluție* (rapidă—dar nu instantanee—, graduală și orientată) (p. 213). Cercetătorul francez pune în evidență acțiunea acestui mecanism dual al evoluției printr-o tehnică specifică încercărilor din domeniul inteligenței artificiale, a *algoritmilor genetici* (p. 213 ș.u.); scenariul și misiunea indicate (ieșirea dintr-un labirint) obligă programul la soluții ce pot fi extrapolate la domeniul viului: „[p]opulația se află mereu în *echilibru*; la un moment dat, cea mai mare parte a indivizilor algoritmului genetic este angajată cam pe aceeași cale a labirintului. Există, desigur, mutații care se angajează pe alte căi, dar cum genomul nu le furnizează indicații valide pentru a se îndrepta către locurile pe care strămoșii lor nu le-au străbătut niciodată, performanțele pe care le obțin sînt cît se poate de mediocre, așadar selecția pusă în act de către algoritm îi va elimina aproape sigur. Deci populația se află blocată în soluția pe care a descoperit-o, chiar dacă se știe, aproape cu certitudine, că această soluție nu este la fel de bună precum altele. În acest moment, populația se află într-un *optim local*, adică într-o poziție care nu poate fi ameliorată printr-o schimbare de mică amplitudine. Populația se poate cantona timp de generații în explorarea unei fundături [...] sau a unei traiectorii ciclice [...], fără a afla mijlocul

Signalling Theory] provides an explanation for some forms of alarm calls directed at non-kin. The hypertrophy of human language may have been, from the start, a consequence of the total unpredictability of danger in our species. Unexpectedness, defined as abnormal structure, is the only signature of potential killing danger. This may contribute to explaining why information has replaced muscles in hominin social displays, and why humans can provide information about ‘everything’.”

⁵V. prezenta ediție, în limba română.

⁶Eroarea comună fiind—ca și în problema apariției, în cursul evoluției, a oricărui alt organ—aceea a inversării ordinii temporale dintre cauză și efect, a confuziei dintre efectele fenotipice ale modificărilor genetice (i.e., variatele întrebuintări ale limbajului) și cauzele apariției acelor modificări (v. p. 203–204).

⁷Corolarul fiind acela că informația nu este, de fapt, cerută (deci percepută ca necesară) de către receptor, ci apare din inițiativa emițătorului (v. Dessalles, 1998, p. 146).

de a ieși de acolo, pur și simplu întrucât variantele care tind să exploreze restul labirintului sînt mai puțin bune decît semenii lor conservatori. Ar putea veni o zi—deși este improbabil—în care un mutant deosebit de norocos să realizeze o performanță ridicată, cel puțin comparabilă cu cea standard a momentului. Adică el are o posibilitate oarecare de a lăsa urmași și, în cele din urmă, de a genera o specie nouă, care se va angaja pe calea pe care el a știut s-o deschidă. *Această specie nouă se va plasa la un nou nivel de echilibru, situat într-un alt optim local, mai bun decît precedentul*” (p. 218–219; s.n. A.C.). Selecția naturală este, așadar, un proces de optimizare, iar Dessalles nu are vreun motiv să nu aplice teoria la chestiunea limbajului, astfel că se vede îndreptățit să conchidă că limbajul trebuie să fi fost un produs al microevoluției, lipsit de o necesitate imperioasă (v. p. 569), optim local pentru funcția sa (biologică), solicitat de și util numai pentru specia ce popula un microunivers aparte, o nouă nișă⁸ ecologică (p. 237–238; v. și Dessalles, 2010b, p. 853). Și la fel stătuseră lucrurile și în privința protolimbajului, într-o etapă anterioară.

Ajunsă în acest punct, demonstrația solicită niște clarificări ce constituie materia părții a doua a cărții: „studierea structurii [limbajului], spre a o relaționa cu funcția sa biologică” (p. 43). Ocupându-se de compartimente separate ale limbajului, Dessalles le demonstrează calitatea de a fi optime local, astfel că a) facultatea fonologică a putut permite constituirea unui lexic suficient comunicării (p. 241–277), b) sintaxa și-a demonstrat utilitatea în exprimarea relațiilor predicative (p. 321–375) și c) s-au putut contura la hominzi două competențe semantice: de elaborare a scenelor și de segmentare a elementelor tematice ale scenelor respective (p. 377–423). În aparență, Dessalles se angajează în această parte în contra celor două probleme-obstacol ce stau în

calea consensului despre originea limbajului: (1) *cum* au apărut și au evoluat unitățile simbolice ale comunicării și (2) *cum* a apărut și a evoluat sintaxa—sub presiunea (diferențiată, a) selecției (v. Bickerton, 2007, p. 511 ș.u.). Ceea ce face însă este să deplaseze întrebarea—în privința chestiunii (1)—o treaptă mai jos în timp, lăsînd-o din nou deschisă, de data aceasta la nivelul protolimbajului.

Dacă pînă acum cititorul nu s-a putut lămuri în privința mecanismului persuasiv al teoriei, neajunsul acesta este îndepărtat pe parcursul capitolelor centrale, prin înțelegerea faptului că arhitectura cărții nu coincide cu sporul argumentativ înspre teza originii politice a limbajului⁹: dacă, dimpotrivă, ne-am aștepta la așa ceva, faptul că problema sintaxei—piesă în eșafodaj—rămîne a fi rezolvată¹⁰ prin încheierea construcției înseși ne-ar pune în față o reușită *petitio principii*: „un scenariu biologic care să explice facultatea de a comunica raționamente logice va justifica existența segmentării tematice. Indirect, apariția sintaxei, care servește atît de bine segmentarea tematică, va fi de asemenea justificată” (p. 422–423). Abordarea lui Dessalles este aceea de a scoate în evidență niște fapte de limbă și niște obișnuințe ale comportamentului verbal ale căror prezență și manifestare nu pot fi explicate altfel (i.e., prin scenariul cooperării, al negocierii ș.c.), decît prin scenariul vădit în ultima parte a lucrării.

În cuprinsul acesteia, a treia—care urmărește „aflarea condițiilor care au putut face ca această funcție [biologică a limbajului, n.n., A.C.] să fie avantajoasă” (p. 43)—, Dessalles începe prin a accepta ideea generală că informația are valoare, sub raportul a ceea ce a trebuit să cheltuiască un individ pentru a o obține (timp și energie) și al riscurilor la care a trebuit să se expună în proces; și raționează mai departe că un context al divulgării ei—oricare ar fi acela—trebuie înțeles ca formîndu-se în jurul

⁸Pentru extensia conceptului de *construcție a unei noi nișe ecologice* și înțelegerea consecințelor și implicațiilor ei pentru teoria evoluției, v. Odling-Smee et al. (2003), e.g. p. 2–3: „Niche construction may (1) in part, control the flow of matter through ecosystems (ecosystem engineering), (2) transform selective environments to generate a form of feedback that may have important evolutionary consequences, (3) create an ecological inheritance of modified selection pressures for descendant populations, and, finally (4) provide a second process capable of contributing to the dynamic adaptive match between organisms and environments.”

⁹„...lucrarea este organizată conform unei progresii: obiectivul primei părți este de a ridica problema, cea de-a doua procură elementele scenariului, iar cea de-a treia va propune o explicație coerentă” (p. 43).

¹⁰V. p. 568: „capacitatea de a segmenta scenele a fost selectată ca mijloc de apărare împotriva minciunii, devenind o componentă a comunicării. [...] Aceste noi forme de comunicare îl obligă pe vorbitor să împărtășească segmentările tematice pe care le operează. În felul acesta a apărut sintaxa, ca mijloc de distingere a elementelor situației (în mod obișnuit, tema, referențialul și agentul) și ca relație simplă care le unește (în mod obișnuit, o relație tipologică). Prin extensiune, sintaxa a devenit un mijloc de desemnare a entităților”; cf. Dessalles (2010b, p. 856; v. și trimiterea la Dessalles, 1998): „[i]n this scenario predication, argumentation and, indirectly, syntax evolved as an anti-liar device”.

avantajului câștigat de emițător. Ce câștigă emițătorul din strădania de a fi relevant¹¹ în comunicare și din „risipirea” informației pe care a procurat-o cu greu, știind că s-ar putea ca interlocutorul său să profite în mod egoist de ea și să nu manifeste aceeași generozitate? Răspunsul profesorului francez—*statut!*—este inspirat de *teoria prestigiului* (p. 537–540), a lui Zahavi, și susținut de simulări digitale care arată că „un comportament altruist, chiar dacă este costisitor, poate fi stabil evolutiv atîta vreme cît îi conferă actantului șanse de a încheia alianțe profitabile” (Dessalles, 2010b, p. 856; tr.n., A.C.).

Limbajul este deci un instrument de semnalizare a abilității emițătorului de a fi relevant, de a deține informații corecte înaintea altora, de a merita încrederea celorlalți; generează prestigiu și statut și, în consecință, asigură șansa găsirii unor parteneri pentru reproducere. *Homo loquens* a funcționat, așadar, mai întîi, ca *Homo politicus*, într-o societate în care indivizii au format cu necesitate coaliții în vederea supraviețuirii și a procreării (miza biologică a comportamentului lingvistic, a cărui motivație are a fi căutată în filogeneza speciei)¹².

În sfîrșit, această perspectivă biologică asupra comportamentului lingvistic este în măsură (afirmă susținătorul ei, v. cap. 18, *Epilog*) să asigure o mai bună și corectă înțelegere a interacțiunilor umane, iar pe baza ei s-ar putea face previziuni asupra fenomenelor sociale, din moment ce, întocmai ca semenii lor din zorii umanității, indivizii erei digitale sînt conduși de un program biologic selectat pentru a permite supraviețuirea speciei. Ideea, este limpede, nu mai lasă niciun loc rolului culturii în geneza limbii.

*

Cartea lui Jean-Louis Dessalles atinge un impresionant nivel de interdisciplinaritate și se întemeiază pe teorii și măsurători—probabilități, simulări digitale,

analiza matematică a schimbărilor continue—care descurajează gîndul despre posibila formulare a unui punct de vedere diferit, atunci cînd acesta reprezintă reacția cititorului interesat în general de evoluția limbajului. La un alt nivel însă, aceste două calități așază teoria într-o poziție incomodă. Cercetători din discipline cu specializare restrînsă (nu neapărat preocupați de tema cărții) pot arăta că baza de date, informații și evidențe din care Dessalles își extrage argumentele într-o anumită chestiune este incompletă, grevată de o selectivitate (accidentală ori deliberată—nu are importanță pentru rezultat) păguboasă. Apoi, operarea în termeni matematici solicită o verificare de pe aceeași poziție; or, un atare demers, dacă face uz, de pildă, de o condiție în plus în configurarea modelului evolutiv al genului *Homo* și al limbajului său (și nimic nu îl împiedică pe probabilist să o introducă în calcule, din moment ce primele stadii ale umanității reprezintă spații albe), ajunge la un rezultat diferit. În acest punct, critica nu se face asupra corectitudinii rezultatului (care poate fi atinsă și într-un caz, și în celălalt), ci asupra anvergurii și complexității datelor inițiale.

Teoria originii politice a limbajului este deci corectă și indică adevărul, dacă lectorul acceptă strict premisele de la care pleacă artizanul ei. Însă nu își poate îngădui această limitare.

O parte a acestor neajunsuri ale demonstrației a fost expusă și comentată în cadrul unui simpozion prilejuit de apariția ediției în limba engleză a cărții (v. *SYMPOSIUM*, p. 858–888); o altă parte, în *Prefața* la prezenta ediție¹³ (p. 11–37), în limba română—reacții de care cititorul de azi nu poate să nu țină cont, dacă dorește să obțină din contactul cu Jean-Louis Dessalles, *Către originile limbajului. O istorie naturală a vorbirii* mai mult decît o altă soluție admisibilă și interesantă la o problemă importantă.

¹¹Relevanța este înțeleasă ca funcție a două variabile: a) cu cît e mai probabil conținutul a ce urmează a fi spus, cu atît e mai puțin relevant; b) cu cît este mai important pentru bunăstarea receptorului, cu atît este mai relevant (cf. Dessalles, 1998).

¹²Jean-Louis Dessalles își vede confirmată teoria în comportamentul de comunicare în rețea, al zilelor noastre: „Rețeaua a oferit indivizilor un mijloc de a ieși în evidență. [...] Persoanele care oferă astfel de pagini în rețea își urmează programul biologic, întocmai cum fac atunci cînd iau cuvîntul dinaintea prietenilor lor. În fiecare situație este vorba despre afișarea unei competențe, spre a fi apreciat [...]. În felul acesta, analiza noastră asupra rolului biologic al limbajului ne oferă o imagine inversată, rețeaua nefiind un simplu instrument de obținere de informații, ci, înainte de toate, o nouă modalitate, oferită de către indivizi, de a atrage atenția altora furnizîndu-le informații folositoare.” (p. 574).

¹³Traducerea dă cititorului român șansa de a cunoaște comod o voce pertinentă în discuțiile contemporane privind una dintre cele mai obsedante chestiuni ale istoriei umanității: un indubitabil câștig, fie și numai dacă se acceptă că „[m]arele merit al autorului și al lucrării sale este că—după înțelegerea fundamentului material al realității și a unității consecvente a tuturor formelor de manifestare din cadrul acesteia—efortul de a examina tema și elementele ei se desfășoară în acord cu această concepție, al cărei adevăr încearcă a-l

Bibliografie

- Bickerton, D. (2007). *Language evolution: A brief guide for linguists*, în „Lingua”, vol. 117, nr. 3, p. 510–526, [CrossRef](#).
- Dessalles, J.-L. (1998). *Altruism, Status, and the Origin of Relevance*, în J.R. Hurford, M. Studdert-Kennedy & C. Knight (eds), *Approaches to the Evolution of Language: Social and Cognitive Bases*, Cambridge University Press, p. 130–147.
- Dessalles, J.-L. (2010a). *Providing information can be a stable non-cooperative evolutionary strategy*, Paris: Technical Report, Télécom ParisTech, D025, p. 1–15, [\[online\]](#).
- Dessalles, J.-L. (2010b). *Précis of Why We Talk*, în [SYMPOSIUM](#), p. 851–857 și 889–899.
- Odling-Smee, F.J., Laland, K.N. & Feldman, M.W. (2003). *Niche Construction: The Neglected Process in Evolution*, Princeton University Press.
- SYMPOSIUM = *Symposium on J.-L. Dessalles's Why We Talk [OUP, 2007]: Précis by J.-L. Dessalles, commentaries by E. Machery, F. Cowie, and J. Alexander, Replies by J.-L. Dessalles*, în „Biology & Philosophy”, vol. 25, nr. 5, 2010, p. 851–901.

---

demonstra și răspîndi. Perspectiva evoluționistă și cea epistemologică tind a-și subsuma toate elementele discuției, începînd cu tema centrală a lucrării, continuînd cu subdiviziunile tematice și conceptuale, cu elementele majore sau de detaliu, trecînd prin conceptele operatorii, metodele și instrumentele folosite, și încheind cu felul în care își organizează discursul științific. În acest context, una dintre ideile valoroase promovate de către Jean-Louis Dessalles este cea a bazei biologice a limbajului, din care decurg preeminența lui asupra gîndirii și scoaterea genezei limbii de sub imperiul cultural. Ideea este deosebit de importantă și se impune a fi reținută de către lingviști (precum și de cei din științele sociale, ale minții, filozofii etc.) întrucît înțelegerea corectă (profundă și amplă) a realității nu poate exista în afara înțelegerii originii și evoluției acesteia” (p. 14–15).